

15. Face di globalizzazione: Inter a locale dimensione de developmento / Ed. by Shahid Yusuf, Simon Evenett, Weiping Wu. - Washington-Roma : Pace Bank, 2001. - XV. - 278 p.

16. Робертсон Р. Цивилизованный плюрализм против миросистемного монизма / Р. Робертсон. - М. : [б. и.], 1999. - 459 с.

17. Crenshaw M. Terrorism and International Cooperation / M. Crenshaw. - N. Y., 1989. - 517 p.

18. In Search of an East Asian Development Model / Ed. By, P. L. Berger and H.-H. M. Hsiao. - New Brunswick, 2004. - P. 4. - 456 p.

19. Мюррей Ч. Laissez-Faire капитализм, ограничение функций правительства и стремление к счастью / Ч. Мюррей ; Cato Institute, США, докл. 12 апр. 2004 г. - СПб. : [б. и.], 2004. - 348 с.

Валентина Карлова,

кандидат наук з державного управління, доцент,

доцент кафедри соціальної

і гуманітарної політики НАДУ

Проблеми формування загальнонаціональної ідеології в Україні

У статті з'ясовується роль ідеології в консолідації суспільства, аналізуються проблеми формування загальнонаціональної ідеології як чинника розбудови Української держави, з'ясовуються її змістові компоненти, цінності, на яких вона має базуватися.

Ключові слова: ідеологія, нація, держава, національна ідеологія, національно-державницька ідеологія, інтегративна ідеологія, цінності.

The article reveals the role of ideology in the consolidation of society, analyzes the problems of forming of general national ideology as a factor of development of Ukrainian state; it turns out its content components, and also values which it must be based on.

Key words: ideology, nation, state, national ideology, national state ideology, integrative ideology, values.

Постановка проблеми. Світовий досвід переконує, що країна може досягти успіхів у своєму економічному, соціально-політичному, духовному розвитку за умови, якщо вона має відповідну ідеологію, засновану на цінностях, що поділяються більшістю суспільства. Стимулюючи позитивні зміни в суспільній свідомості, ідеологія роз'яснює сенс процесів, що відбуваються в суспільстві, допомагає усвідомити цілі та завдання розвитку держави. Прикладом цього слугують десять років "нового курсу" Ф.Рузвельта, плану Маршалла в Європі, повоєнних реформ у Японії, ринкових перетворень у Китаї, які здійснювалися під прапором боротьби за реалізацію певних ідео-

логічних принципів та цінностей, що сприяло подоланню кризових явищ і виведенню цих країн на рівень стабільного розвитку.

Натомість проблеми розбудови Української держави найперше полягають у несформованості відповідних світоглядно-ціннісних орієнтацій українського суспільства, в недостатньому усвідомленні політико-управлінською елітою значення ідеологічних засад державного будівництва. За таких умов з'ясування базових цінностей сучасного українського суспільства та формування загальнонаціональної ідеології постає важливою проблемою, яка потребує окремого розгляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання визначення, класифікації ідеологій та їх місця в суспільному і державному житті в сучасній західній науковій літературі розглядаються у працях Л.Баранта, З.Баумана, І.Боббіо, Б.Веккіо, Ф.Воткінса, Е.Гідденса, Д.Інтерсола, Д.Левіна, О.Лемберга, Н.Лумана, Д.Макленнона, Р.Макрідіса, С.Московичі, М.Ріджея, М.Рокича, Л.Саржента, Дж.Сатторі, М.Селігера, Л.Фойера, Ф.Фюре та інших. Дослідження ідеологічного простору сучасної України знайшли відображення в працях вітчизняних учених А.Білоуса, М.Головатого, Є.Головахи, С.Здіорука, Г.Касьянова, В.Кременя, І.Кресіної, О.Лановенко, М.Михальченка, М.Недюхи, Б.Парахонського, В.Рєбкала, Ф.Рудича, П.Ситника, С.Телешуна та інших.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Віддаючи належне теоретичній і практичній значущості праць зазначених науковців, слід зазначити, що у вітчизняній науці малодослідженими залишаються особливості формування загальнонаціональної ідеології сучасного українського суспільства, визначення її змісту. *Мета статті* - з'ясувати роль ідеології в консолідації суспільства та проаналізувати проблеми формування загальнонаціональної ідеології в Україні на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Основною умовою, якій має відповідати ідеологія національної держави, є її життєздатність, наявність зв'язку з національними цінностями, з психологією і світоглядом нації. Це увиразнює актуальність вивчення питання стосовно правомірності, необхідності та доцільності існування національної державної ідеології в Україні, що і є предметом уваги вчених, політиків, експертів, державних діячів. Проте одностайної думки з цього приводу не існує. Одні дослідники вважають, що в суспільстві, заснованому на принципах політичного й ідейного плюралізму, ідеології, яка претендує на роль єдиної державної, не може бути. Адже різні соціальні верстви суспільства та їх виразники - політичні сили - дотримуються відмінних, часто протилежних ідеологій. Тому жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова для всіх, оскільки владу в країні можуть обіймати помітно відмінні політичні сили зі своїми ідеологіями. Прибічники цієї позиції, зокрема, посиляються на Конституцію України, ст. 15 якої закріплює положення про те, що "суспільне життя в Україні ґрун-

тується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова" [2].

Прихильники формування національно-державної ідеології вбачають у ній важливий інструмент консолідації суспільства. На їх переконання, широко розрекламована і активно впроваджувана ідея "деідеологізації" і "деполітизації" після розпаду СРСР призвела до негативних наслідків - "ідеологічного вакууму" й дестабілізації суспільного розвитку, значного послаблення основ нової державності. Трансформаційні процеси, які розпочалися в країні, вимагають чітких, теоретично обґрунтованих орієнтирів внутрішньої і зовнішньої політики, які відповідали б ціннісним орієнтаціям народу України, потребі задоволення загальнонаціональних інтересів. З цього приводу слушною є думка відомого дослідника М.Головатого, який зазначає, що безідейних, безідеологічних суспільств нині не існує в природі, оскільки будь-якою діяльністю людей, народів рухають саме ідеї, система цінностей, у яких суспільство виростає й на яких базується. Конституція України, до речі, яка заперечує панування будь-якої однієї, окремо взятої ідеології, - то також певна ідеологія, яка в такому контексті веде до анемії - втрати цінностей узагалі [1, с. 14].

Отже, не визнаючи ідеологію якоїсь однієї політичної сили державною, сама держава без певної ідеології обійтись не може, як не може в один і той же час дотримуватись різних ідеологічних систем. Сам принцип ідеологічного плюралізму аж ніяк не заперечує потреби суспільства в певному консолідуючому началі, в консенсусі в найбільш принципових питаннях і поглядах на способи їх вирішення, забезпечення суспільної злагоди й гармонії. Кожен народ, кожна нація, кожна держава, щоб зберегти себе, повинні мати свою ідеологію, тобто сукупність ідей, ідеалів, цілей, що виражали б глибинні основи їхнього життя, корінні інтереси і скріплювали їх, інтегруючи народ і державу, поєднуючи загальнолюдські та національні цінності [3, с. 201].

Ідеологія формується різними способами, які визначаються політичним режимом країни. У демократичних режимах кожна суспільна сила виробляє свою систему поглядів та ідей, які конкурують між собою і доводять свою правоту на політичній арені. Водночас слід зазначити, що ідеологічний плюралізм відбувається в межах деяких загальноприйнятих (базових) суспільних цінностей, які і є основою суспільної консолідації, що охоплює всіх громадян, незалежно від їхніх ідеологічних чи релігійних переконань, соціального становища та етнічного походження. Це так звана "рамкова" ідеологія - ідеологія демократичної правової держави, яку загалом приймають усі демократичні політичні ідеології. Отже, будь-яка демократична держава має загальновизнану систему світогляду, свою ідеологічну доктрину, якою визначається система економічних, політичних, правових і культур-

них цінностей, ідей і цілей, у світлі реалізації яких представлена перспектива розвитку суспільства. Така доктрина формується і формулюється на базі збігу основних інтересів більшості соціальних груп населення з конституційним забезпеченням прав меншості.

Однак слід зазначити, в тоталітарних державах пануючою виступає ідеологія однієї політичної сили (партії, руху), яка повністю узурпує владу і нав'язує відповідні ідеї суспільству. Тому сутнісною характеристикою тоталітарної державної ідеології є репресивність, оскільки за допомогою інтенсивної пропаганди певних одномірних ідей руйнується структура самосвідомості, знищуються інші конкурентні ідеї. В її полон потрапляють не тільки "низи", "маси", але й "верхи", підтвердженням чого є, наприклад, реалізація комуністичної ідеї у СРСР, коли заради прискорення світлого майбутнього були виправдані будь-які жертви, будь-які засоби досягнення поставленої мети.

Виходячи із зазначеного будь-яка держава має свою ідеологію, однак ідеологію демократичної держави не можна плутати з ідеологією тоталітарної держави. У розумінні "державної ідеології" ключовою є сутність держави як інституціонального ядра існування суспільства. Якщо це тоталітарна держава - її ідеологія ототожнює суспільство й державу і вимагає своєї реалізації через застосування механізмів державного тиску і насилля. Ідеологія демократичної держави враховує багаторівневі й багатоскладові взаємини суспільства та держави і реалізується через соціальні й державні механізми налагодження консенсусу, примирення та злагоди.

Виходячи з вищенаведеного значення національно-державницької ідеології можна сформулювати наступним чином. По-перше, вона дає нації уявлення про напрям поступу, передбачає формування спільних принципів існування нації і держави, державної політики, яку поділяє більшість даного суспільства. Для суспільства це звучить як відповідь на запитання: хто ми, навіщо ми, куди йдемо? Тільки маючи подібні відповіді, може бути сформульований конкретний образ найближчого і віддаленого майбутнього - не тільки бажаного, але й, оскільки це реалістичний ідеал, практично здійсненого. Таким чином, ідеологія стає рушійною силою суспільного розвитку, виступає як інструмент політичної мобілізації суспільства, засіб національної консолідації. В цьому її ключовий прикладний аспект. Прикладів, коли ті чи інші цінності на довготривалій період ставали і мобілізаційним, й інтегруючим началом національного життя, є багато. Наприклад, такі елементи ідеології, як свобода і рівність у революційній Франції XVIII ст., ідея національної єдності в Німеччині XIX ст., цінності демократії в США тощо.

По-друге, національно-державницька ідеологія пов'язана з легітимністю влади. Ідеї, які знаходять підтримку в суспільстві, посилюють державну владу, і, відповідно, збільшують ефективність суспільних та державних перетворень. Державницька ідеологія формує принципи, на яких побудо-

вана держава, які цілі вона визначає та якими засобами планує їх досягати і, таким чином, виступає потужним об'єднуючим інструментом, без якого суспільство втрачає свою монолітність. Ідеологічні доктрини, ідеали, програми є тим безпосереднім імпульсом, яким керувалося багато політичних партій і суспільних рухів при проведенні радикальних реформ у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

По-третє, національно-державницька ідеологія потрібна не тільки державі, але й громадянам країни. Ідеологія є не просто сукупністю певних ідей, це - система поглядів на світ, суспільство й людину, державу і людину, система, що визначає ті чи інші ціннісні орієнтації і лінію поведінки. Її відсутність веде до втрати координат, які дозволяють людині орієнтуватися в суспільстві, внаслідок чого соціальна реальність втрачає сенс, а майбутнє залишається невизначеним.

Слід зазначити, що сьогодні, на дев'ятнадцятому році незалежності, в Україні фактично немає ані офіційної державної, ані взагалі жодної соціальної ідеології, яка цілком добровільно б визнавалася й поділялася абсолютною більшістю громадян. Характерними рисами діяльності української влади протягом усіх років незалежності є: відсутність позитивної і гуманної філософії реформ; системності і послідовності, рішучості в їх проведенні; певної схваленої й підтриманої суспільством ідеї-мети, недвозначних соціальних орієнтирів розвитку суспільства і держави; бачення віддаленої історичної перспективи; чіткої довгострокової програми дій, вибору соціально-допустимих засобів і методів її впровадження, серйозного урахування об'єктивних законів розвитку і специфічних особливостей українського суспільства; глибокого наукового аналізу його сучасного становища та реального стану справ у державі.

У сучасних умовах розвитку України, коли не сформована політична нація, а сам процес державотворення постійно стикається з проблемами ідейно-ціннісної дезорієнтованості суспільства й конфліктогенними ментально-культурними чинниками, потрібна загальнонаціональна ідеологія, яка була б здатна консолідувати націю, активізувати інтелект, волю і сили суспільства для виведення країни із стану затяжної кризи. Нова ідеологія повинна об'єднати різні політичні сили, суспільні групи на основі фундаментально значущих цінностей.

Стрижнем національної ідеології виступає національна ідея. Але в Україні сьогодні вона не сформульована, і головне питання полягає в тому, яким має бути її змістовне наповнення. Слід зазначити, що складність сучасної ситуації в Україні, яка виявляється у відсутності помітного економічного зростання, зниженні життєвого рівня більшості населення України, посиленні корупції у владі, падінні рівня моральності суспільства, стагнації розвитку національної культури, освіти, науки, заважає консолідації су-

спільства, формуванню української політичної нації, налаштуванню народного духу на великі звершення. Розуміння національної ідеї у формі відстоювання суверенітету України, у національно-патріотичному вимірі, без соціального і економічного змісту значною мірою сьогодні не сприймається українським суспільством. Підтвердженням цього є втрата нині популярності тих політичних партій і рухів, що будують свої ідеології виключно на цьому аспекті національної ідеї. "Це означає, що в Україні на нинішньому етапі не визріли умови для створення національної ідеології на ґрунті односторонньої національної ідеї. Така "національна ідеологія" - завдання далекого майбутнього, коли діалог часткових ідеологій (політичної, правової, моральної) перетвориться в несуперечливу цілісність на основі економічного піднесення, зростання матеріального добробуту населення, коли цілісна ідеологія стане справді загальнонаціональною, - зазначає М. Михальченко [3, с. 210-211].

Сьогодні Україні потрібна нова ідеологія, яка має враховувати поліетнічність, поліконфесійність країни і базуватися на розумінні кожного етносу й кожної конфесії як "співтворців" Української держави, принципах толерантності і взаєморозуміння, єдності у багатоманітності, діалогу культур, що сприятиме формуванню української політичної нації, стабільному розвитку держави. Потрібно знайти таку систему цінностей, які були б сприйняті та підтримані всіма суспільними групами, що створить умови для визначення національної ідеї, формування цілісної національної самосвідомості. Базові цінності українського суспільства мають визначатися шляхом гармонійного узгодження загальнолюдських цінностей та специфічних українських національних цінностей, і з цінностями та інтересами різних суспільних груп.

На нашу думку, загальнонаціональна ідеологія в Україні має включати культурно-історичну, політичну, економічну і соціогуманітарну складові. При цьому *культурно-історична складова* охоплює сукупність стійких ідей, уявлень про походження і формування нації, особливості розвитку її самосвідомості, становлення як самобутньої спільноти, а також уявлення про місце і роль у світовому історичному процесі, становлення її національно-культурних особливостей у контексті розвитку цивілізації в цілому. *Політична складова* - це комплекс ідей і уявлень суспільства про умови становлення й особливості інститутів державної влади, про сутність політичної системи країни, про шляхи її подальшого розвитку. Сюди відносять уявлення про характер соціально-політичного ладу країни, цілі і шляхи суспільної модернізації, місце і роль різних соціальних сил, політичних партій і рухів, громадських об'єднань у соціально-політичному процесі. Вона охоплює і зовнішньополітичні аспекти життя нації, сукупність ідей про її місце і роль у світовому політичному процесі. *Економічна складова* - комплекс ідей та здійснюваних суспільством заходів щодо розвитку національної економіки.

Це уявлення народу про особливості організації економічного життя країни, його ставлення до різних видів власності, форм господарювання, розподілу національного багатства. Це також ідеї і уявлення про місце та роль національної економіки у світовому господарстві. *Соціогуманітарна складова* охоплює систему здійснюваних державою ідей з приводу взаємовідносин суспільства і людини. Це пріоритети політики держави в галузі реалізації прав і свобод людини, у сфері науки, культури, освіти, охорони здоров'я тощо.

Формування загальнонаціональної ідеології пов'язане з досягненням консенсусу між суб'єктами політичної діяльності відносно ключових цінностей суспільства, стратегічних орієнтирів розвитку країни, становлення і розвитку української державності. Злагода, як свідчить весь період розвитку незалежної Української держави, не приходить автоматично. Для досягнення ідейного компромісу потрібно виявити точки дотику в поглядах політичних еліт, політичних лідерів, опозиції, і чим більше таких збіжностей вдасться досягти, тим вищим буде рівень духовно-ідеологічних передумов для націє- і державотворення. Прийняті цінності повинні бути відображенням інтересів і потреб більшості соціальних груп і прошарків суспільства, а не окремих квазіелітних утворень. Вироблення консенсусної метаідеології може бути першим кроком для подальшого формування загальнонаціональної ідеології України.

Вирішення проблеми ідеологічного самовизначення сучасного українського суспільства потребує значних зусиль провідних учених, експертів, незаангажованих політичних і громадських діячів, представників інтелігенції, запровадження широкого діалогу між суспільними групами, політичними силами, різними сегментами інтелектуальної та економічної еліти. У цьому контексті ініціювати загальнонаціональну дискусію з найважливіших питань розвитку нації і держави, на нашу думку, має Президент України, активно співпрацюючи з урядом, парламентом, з різними політичними силами, як провладними, так і опозиційними, громадськими організаціями, генеруючи конструктивні ідеї й пропонуючи свої варіанти розв'язання проблем.

Лише відкритий, прозорий соціальний договір між владою і суспільством здатний забезпечити узгодження базових цінностей, які складають ядро загальнонаціональної ідеології, сприятиме поверненню довіри громадян до влади.

Таким чином, виходячи з вищезазначеного можна зробити такі *висновки*. Актуальні завдання націє- і державотворення в Україні вимагають формулювання загальнонаціональної ідеології, яка б визначила напрями розвитку нації і держави, головні морально-духовні цінності, на які має орієнтуватися суспільство у своєму поступі. Нова ідеологічна система має об'єднати Україну, покласти край політичним суперечкам, сприяти соціальній інтеграції і консенсусу. Без ідеологічного самовизначення українського су-

спільства вести мову про глибокі реформи і системну модернізацію країни, будь-яку стабілізацію суспільного життя є неможливим, як неможливим є і вихід із кризи та подальший розвиток Української держави.

Перспективи подальших розвідок. Незважаючи на значний науковий інтерес до питань ідеологічного розвитку України, залишається чимало проблем, які є малодослідженими. Зокрема, окремого розгляду потребує сучасна ідеологічна ситуація в Україні, роль інтегративної ідеології як своєрідного мобілізаційного фактора в становленні громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Головатий М. Ідейні засади розбудови Української України: стан та проблеми / М. Головатий // Персонал. - 2007. - С. 12-18.
2. Конституція України // Відом. Верхов. Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 40.
3. Михальченко М. І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи / М. І. Михальченко. - Дрогобич : ВФ "Відродження", 2004. - 488 с.
4. Ситник П. К. Проблеми формування національної самосвідомості в Україні : монографія / П. К. Ситник, А. П. Дербак. - К. : НІСД, 2004. - 226 с.
5. Таран В. О. Ідеологія перехідного суспільства (соціально-філософський аналіз ідеологічного процесу в пострадянській Україні) : монографія / В. О. Таран. - Запоріжжя : ЗЮІ МВС України, 2000. - 316 с.
6. Хайдеггер М. Феноменологія и трансцендентальная философия ценности / М. Хайдеггер. - К., 1996. - 367 с.
7. Яковлев А. Государственная идеология / А. Яковлев. - Калуга : ГУП "Облиздат", 2001. - 315 с.

Інна Сурай,

*кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри державного управління
і менеджменту НАДУ*

Методологічні основи дослідження проблем еліт у державному управлінні

У статті окреслено основні складові методології дослідження формування еліт у державному управлінні України.

Ключові слова: методологія, методологія державного управління, елітологія, еліти в державному управлінні.

In the article outlined basic component methodologies of research of forming of elites are in public administration of Ukraine.

Key words: methodology, methodology of public administration, elitologiya, elites in public administration.